

Doc. Ing. arch. Janka Krivošová, CSc.

IDENTITA EVANJELICKÉHO KOSTOLA NA SLOVENSKU

Pre spresnenie identity evanjelického kostola je nevyhnutný exkurz do histórie.

Reformácia sa udiala na konci stredoveku, v polovici tisícročia, keď bola postavená väčšina stredovekých smerových kostolov. Reformácia bola výsledkom súbehu viacerých významných udalostí, ktorým predchádzala už najmenej jedno storočie trvajúca nespokojnosť so stavom cirkvi – spomeňme Jána Husa. Stúpajúca vzdelanosť a nedávny objav knihtlače, objav Ameriky – nového kontinentu a nových poznatkov, a zároveň v Ríme nechal pápež Július II. zbúrať tisícročný chrám sv. Petra, aby na jeho mieste postavil v renesančnom slohu veľkolepý chrám sv. Petra, ktorého stavbou poveril jedinečných architektov, sochárov a maliarov renesancie – Bruneleschiho, Raffaela, Michelangela. Táto stavba si vyžadovala mimoriadne financie.

Ale predovšetkým – cirkev a jej hodnostári sledujúci moc a bohatstvo, zlyhali. Stačí spomenúť panovanie troch pápežov, alebo Alexandra Borgiu, alebo predávanie cirkevných hodností. A k tomu sa na záver pridal predaj odpustkov za hriechy. - Vari si možno u Boha Stvoriteľa kúpiť odpustenie hriechov?

Luther vystúpil r. 1517 s argumentmi proti predaju odpustkov. Toto vystúpenie malo veľký ohlas a až neskôr sformuloval svoju reformu cirkvi, ktorá reformu tak veľmi potrebovala. Úprimne chcel, aby sa navrátila k ranokresťanskej skromnosti, chudobe, pokore a k vernosti učeníu evanjelií.

Túto vernosť chcel dosiahnuť predovšetkým tým, aby každý mohol čítať Písmo sväté, aby nebol odkázaný na výklad Biblie z neprístupnej latinčiny, ktorý nemusel byť ani verný, aby ho mohol poznať vlastným čítaním. Preto Luther za prvoradú povinnosť považoval preložiť Bibliu, aby sa každý mohol učiť sám, a tak nasledovať Ježiša. Bibliu aj preložil do krásnej nemčiny a tým položil základ spisovného jazyka pre Nemcov.

Kralická Biblia – preklad do češtiny bol zdrojom na učenie pre Slovákov.

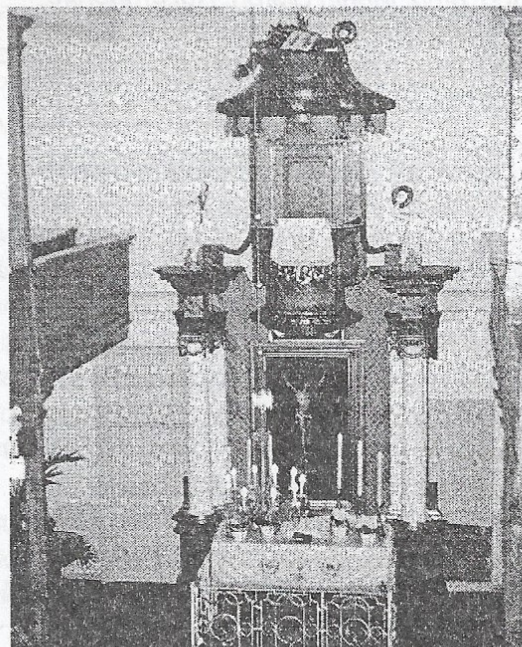
Luther položil dôraz na pochopenie kresťanského učenia rozumom, sám sa celé noci venoval čítaniu Písma svätého, aby ho pochopil v celom komplexe.

Preto aj zasiahol do poriadku omše a liturgia zmenšila svoj význam. V spise Deutsche Messe položil základy nového poriadku. Význačné miesto dostala kázeň – živé slovo Božie.

Kazateľnica, z ktorej sa zvestovalo slovo Božie, sa v chrámovom priestore posúvala z neďôležitej polohy na stĺpe gotického kostola čoraz centrálnejšie.

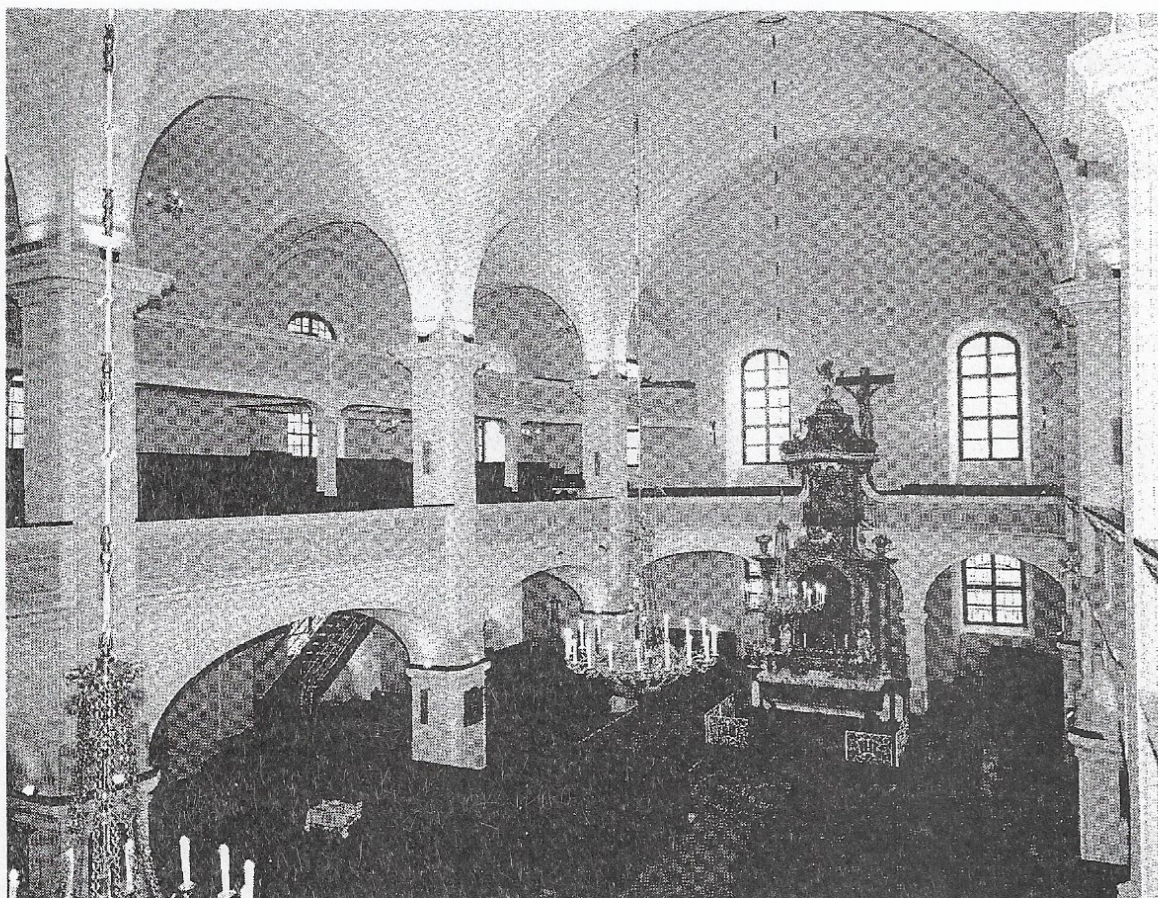
Na území dnešného Slovenska, v Hornom Uhorsku, ktoré spontánne z 90 % prešlo k reformácii, tieto malé zmeny v architektúre stredovekých priestorov sa počas 16. a 1. polovice 17. storočia ani nezbadali.

Až v neskorších stavbách kostolov cielene umiestnili kazateľnicu do priestoru tak, aby bolo dobre počuť a vidieť z každého miesta kostola. Toto viedlo v časoch tolerancie ku kompozícii kazateľnicových oltárov, ktoré stojac v centre, na osi priestoru, poskytujú aj vynikajúce možnosti audiovizuálne. Okrem toho symbolizujú sv. Trojicu – oltár, obraz a kazateľnica.

Kazateľnicový oltár vo Svätom Jure

Toto centrum kostola zasiahlo i do pôdorysnej skladby – kostoly stavali čoraz centrálnejšie – výborným a vyhovujúcim tvarom sa ukázal pôdorys gréckeho kríža, v ktorom si všetci našli miesta, z ktorých rovnako dobre videli a počuli.

Veľký evanjelický kostol v Bratislave

Dôraz na Slovo božie sa prejavil na stavbe nových kostolov. V kostole bolo potrebné veľa svetla, aby všetci mohli dobre vidieť a čítať. Preto bolo potrebné stavať kostoly s veľkými oknami. Nastupujúca renesancia bola mimoriadne vhodným slohom. Dokázala steny prelomiť veľkými oknami – príkladom je bratislavský kostol sv. Salvátora, ktorý postavili nemeckí evanjelici i uršulínsky kostol, kostol slovensko-maďarského zboru. Obidva dokumentujú názory na evanjelický priestor. Aj v najťažších časoch protireformačných stavitelia drevených artikulárnych kostolov sa usilovali o čo najviac svetla. Až neskôr, murované, tolerančné kostoly dokázali túto požiadavku výborne splniť a táto požiadavka prerástla do tradície – evanjelické kostoly majú v interiéri veľa svetla vďaka veľkým oknám.

Skromnosť, racionalitu a prísnosť podporili aj strohé, najčastejšie biele, alebo svetlé interiéry renesančných kostolov - a po drevených artikulárnych - aj tolerančné klasicistické interiéry, ktoré rovnako založili tradíciu čistých, svetlých priestorov s veľkými lustrami pre mnoho sviečok – mnoho svetla.

(Ak by som mala byť dôsledná – aj stredoveké kostoly potom, ako sa prihlásili k refor-

mácii, zabilili väčšinu svojich maľovaných stien, aby sa veriaci sústredili na Slovo božie).

Dôraz na vlastné štúdium prameňa – Biblie mal aj ďalšie následky – požiadavku na vzdelávanie mládeže, teda na výstavbu škôl. Preto napr. hneď pri kostole sv. Salvátora v Bratislave, ktorý dnes patrí jezuitom, postavili gymnázium, kde je dnes Alojziánium. Nie náhodou sa učiteľ národov Komenský a posledný biskup Jednoty bratskej vyjadril: Jestli chcete národ moudrý míti, školy napřed vzdělejte.

Kázeň v Lutherových časoch trvala aj niekoľko hodín. I preto sa pôvodne prázdne kostoly začali plniť lavicami, aby ľudia v pokoji dokázali počúvať a pochopiť kázané slovo Božie. Lavice boli významnou zmenou v interiéri už evanjelického kostola.

Pri dôkladnom štúdiu Biblie pochopil tiež, že Kristus ustanovil iba dve sviatosti – Krst svätý a Večera Pánova. Že všetky ďalšie sviatosti boli ustanovené neskôr cirkevnými hodnosťami. Nenašiel ich odôvodnenie Bibliou.

Toto poznanie sa odrazilo v organizácii chrámového priestoru – Večera Pánova ako

súčasť Služieb božích sa prijímal po kľačiaci pod oboma spôsobmi, podľa ustanovenia. Preto poloha oltára na stupni so záhradkou, aby sa najmä starší mohli oprieť počas prijímania sa od počiatku vyformovala ako centrum chrámu.

Aj krstiteľnica sa stala významnejšou a jej miesto sa presúvalo do blízkosti oltára.

Na Slovensku tento posun až na os chrámu dokumentuje napr. artikulárny kostol v Kežmarku.

Krstiteľnica a oltár v artikulárnom kostole v Kežmarku

Počas protireformácie prítomnosť celého zboru pri krste a účasť všetkých pri prijímaní Večere Pánovej pri oltári bolo posilnením, vzájomným povzbudením vo viere v ťažkých časoch prenasledovania. Okrem božej, inej pomoci nebolo. Preto pozícia oltára a krstiteľnice pri oltári má svoj významný obsah – aby všetci boli pri tom.

Ešte jeden významný zásah do chrámového priestoru priniesla reformácia.

Stredoveké kostoly vytvorili rad kaplniek, alebo oltárov na stĺpoch, zasvätených významným mučeníkom kresťanskej histórie, ktorí boli vyhlásení za svätých. Reformácia vo svojom vierovyznaní nespochybňuje ich požehnaný a príkladný život, ale odmieta ich ctiť, povýšiť na uctievanie ako Trojicu svätých. Preto v evanjelickom chráme stojí jediný oltár. V stredovekých kostoloch na našom území po prechode k reformácii jednoducho zatvorili krídla gotických oltárov, uznávajúc ich umelecké hodnoty. Obrazoborectvo, ničenie ume-

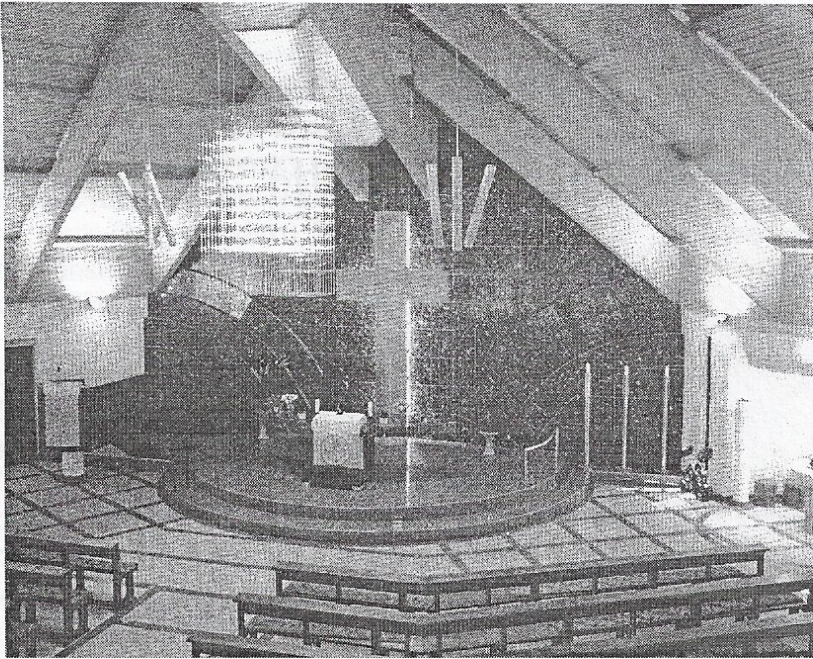
nia sa na našom – už vtedy kultúrnym území nekonalo. Oltár – centrum chrámu sa však stal i umeleckým centrom, stvárajúcim predovšetkým Ukrižovanie – symbol utrpenia v protireformácii a Vzkriesenie – ku ktorému sa upínali všetky nádeje. Najschopnejšie ruky sa ujímali štetca a dláta, aby vyzdobili toto centrum chrámu.

Pre vytváranie nového priestoru evanjelického kostola je potrebné práve uvedomenie si tejto tradície, ktorá je podstatou identity evanjelického chrámu.

Zmena liturgie rímskokatolíckej cirkvi po II. vatikánskom koncile zasiahla výrazne do pôdorysu rímskokatolíckeho kostola, do historického, existujúceho dedičstva minulosti. So zmenou latinčiny na národné reči sa zároveň uskutočnila zmena v oltárnom priestore, ktorý sa obrátil k veriacim. Interiéry kostolov, predovšetkým ich oltárny priestor sa významne dispozične zmenil. Zmena liturgie v katolíckej omši znamenala zmenu v presbytériu kostola – oltár je samostatný stôl, už nie je viac súčasťou kompaktnej, historicky vytvorenej kompozície s obrazom. Kazateľňa po II. vatikánskom koncile dostala významné miesto vedľa oltára – ambón, rečnícky pult, blízko veriacim. Na opačnej strane je miesto pre mohutný svietnik na sviecu – paškál. Takto sa usporiadali priestory všetkých chrámov, kde historické oltáre tvoria umeleckú dominantu v pozadí.

20. storočie, ktoré prešlo v myslení a výtvornom výraze modernou a ovláda schopnosť vyjadrenia symbolmi, hľadá úsporné ale oslovujúce prostriedky vyjadrenia túžby po duchovnom rozmere človeka. Človeka, ktorý má obrovskú výbavu súčasných vedomostí, ku ktorým však patrí i história, v nej dve vojny, ale aj spomienky na nedávnu neslobodu a strach, kedy svoju vieru musel pretaviť v kotle skúšok, - a ak mu predsa viera zostala, aby mu pomohla prežiť, potom má aj predstavy, aký má byť chrám, ktorý zachováva vieru predkov, tradície a predsa prihovárajúci sa rečou súčasníka.

V súčasnosti je konfesiónalna identita kostola viac-menej zotretá. Ak by sme porovnali interiér a usporiadanie oltárneho priestoru v novom katolíckom a evanjelickom kostole – medzi nimi ani nenájdeme rozdielu. A pritom by sme rozdiely mali nájsť. Protestantská

Interiér evanjelického kostola v Petržalke je v protiklade s tézami autorky

kazateľnica by sa nemala nahradiť ambónom, oltár by mal ostať ako súčasť kompozície s obrazom a kazateľnicou, keďže v evanjelickej liturgii pozdvihovanie nemáme. Aj zábradlie, či záhradka pri oltári má svoje funkčné opodstatnenie. Kazateľnica v dominantnej polohe, a kazateľnicový oltár patrí medzi charakteristiky protestantizmu – Slovo Božie má ovládať celý priestor. A krstiteľnica v oltárnom priestore, ba aj krst počas služieb Božích dokáže všetkých osloviť prítomnosťou sviatosti. Ani rad sviec by nemal nahradzovať paškál.

Tak ako protestanti postavili na oltári najčastejšie obraz kríža a v moderných časoch namiesto oltára jednoduchý kríž, rovnako to dnes riešia rímski katolíci. A pritom oltárny obraz alebo priestor kostola by neraz potreboval dielo výtvarníka. Takže vidíme dočasnosť riešenia, nedostatok financií, alebo aj neschopnosť poradiť si s priestorom.

Tieto neukončené riešenia musíme pripísať jednak na vrub nedostatočnému kontaktu tvorcov so životom cirkvi, nedostatočnej kresťanskej výchove – následky 40 rokov ateizmu sa prejavujú i takto. Ale i trúfalosti autorov. Veď ani architekti nemohli byť pripravovaní a školení na projektovanie kostolov, ani kňazi nevedeli sformulovať princípy. A dialóg medzi architektmi a teológmi – hoci je mimoriadne potrebný – ani na tejto konferencii pre neprítomnosť kňazov – sa nekoná. Tieto poznámky sú nadkonfesionálne, týkajú sa všeobecne tvorby sakrálnych priestorov.

Reformácia priniesla mnohé podnety do stredovekého chrámového priestoru. Súčasná tvorba, taká bohatá na slobodu tvorby, ktorej sa naším predchodcom neušlo, by nemala zaosť za svojimi predchodcami. Zároveň, očarená možnosťami súčasnosti, - tak ako husľový virtuóz bez Paganiniho nemôže zahrať Cikkera, - ani súčasná tvorba by nemala zabudnúť na reč tradícií a dôkladné poznanie minulosti.

RECENZIA

J. Krivošová: Identita evanjelického kostola na Slovensku.

Autorka vysvetľuje význam charakteristických rysov evanjelického kostola na Slovensku. Pripomína základné reformačné princípy, ktoré mali dopad na usporiadanie a stvámenie vnútorného priestoru chrámu. Z historického exkurzu sa obracia k súčasnosti a vyslovuje názor, že aj napriek ekumenickým zmenám, ku ktorým došlo po II. vatikánskom koncile vo formovaní katolíckeho chrámu, by mali byť zachované znaky odlišujúce evanjelický a katolícky chrám, najmä vo väzbe oltára a obrazu. Z textu je zrejmé presvedčenie autorky a jej osobná zaangažovanosť, ktoré ju chránia pred akademizmom a postmoderným relativizmom. Zdá sa mi však, že by bola osožná väčšia miera tolerancie k iným názorom, napríklad na oddelenie obrazu a oltára, ktoré sa v niektorých novších realizáciách evanjelických chrámov objavuje. Privítal by som tiež, keby sa autorka vyjadrila k vonkajšej forme chrámu a jeho zapojeniu do urbanistickej štruktúry.

Ing. arch. Jan Komrská, PhD.